

‘Je moet niet in vastliggende ruimtelijke structuren denken, maar in stromen, activiteiten, invloedssferen, constellaties’

JAAP EVERT ABRAHAMSE EN MARCEL IJSSELSTIJN

Een interview met Ed Taverne over stedenbouw en stadsgeschiedenis

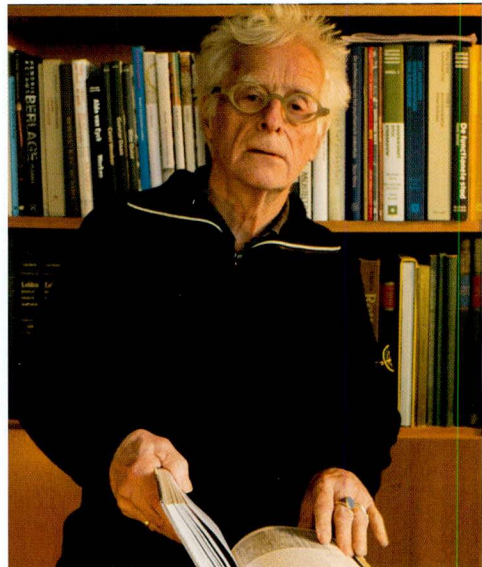
Naast de artikelen verschijnen in het Historisch-Geografisch Tijdschrift met enige regelmaat interviews met prominente onderzoekers, waarin zij reflecteren op de ontwikkeling van het onderzoek en de (beleids)praktijk op het gebied van de historische geografie en aanpalende vakgebieden, zoals de landschapsarcheologie, de geschiedenis van stad en stedenbouw en de archeologie. In nummer 2010-2 staat een dubbelinterview met Guus Borger en Theo Spek, in nummer 2011-2 een interview met Jelle Vervloet. Dit is het volgende interview in deze reeks. Ed Taverne is emeritus hoogleraar Architectuur- en stedenbouwgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij promoveerde in 1978 op *In 't land van belofte: in de nieuwe stad. Ideaal en werkelijkheid van de stadsuitleg in de Republiek, 1580-1680* dat nog altijd geldt als het standaardwerk over de vroegmoderne stedenbouw. Als hoogleraar legde hij de link tussen de architectuur- en stedenbouwgeschiedenis en de praktijk van stedenbouw en ruimtelijke ordening en speelde hij een grote rol in het operationaliseren van historisch onderzoek.

WAAR HOUD JIJ JE TEGENWOORDIG MEE BEZIG?

Ik ben met emeritaat. Ik geef geen college meer en heb ook geen bestuurlijke verplichtingen. Dat geeft mij de tijd om me alleen nog maar bezig te houden met de inhoud van mijn vak. Ik doe dat met meer plezier, omdat ik nu selectiever kan zijn in de keuze van mijn onderwerpen. In mijn tak van sport is oud worden in dat opzicht bijna een feest! Ik houd me op dit moment vooral bezig met de verschijningsvormen van stad en stedelijkheid, vanuit geografisch, sociologisch en economisch oogpunt, en dan vooral met de vraag welke rol de geschiedenis – in het bijzonder die van de architectuur, stedenbouw en planning – kan spelen in het brede veld van de *urban studies*.

WAT ZIJN DAARBINNEN VOLGENS JOU DE MEEST RELEVANTE ONTWIKKELINGEN EN OPGAVEN?

In de stadsgeografie en de stadssociologie zie ik een fervente worsteling met het vinden van nieuwe woorden voor en definities van de

Ed Taverne: ‘Ik betrap mij erop hoezeer ik het idee van stad associeer met een voorstelling van iets in steen’ (foto: Pol Taverne).

huidige patronen van verstedelijking. Onderzoekers relativeren het bestaande beeld van de stad als begrensde, compacte ruimtelijke eenheid met een geconcentreerde bebouwing; denk aan Parijs, Londen, Amsterdam of New York. Ook ikzelf betrap me erop hoezeer ik het idee van stad associeer met een voorstelling van iets in steen. Toch raak ik er steeds meer van overtuigd dat dit een historisch en beperkt houdbaar begrip is, dat, architectonisch gezien, zijn wortels heeft in de cultuur van de Italiaanse stadstaten aan het begin van de Renaissance. Kijk eens naar het werk van Neil Brenner, op dit moment een van meest gezaghebbende stadstheoretici. Als die spreekt over verstedelijking heeft dat niets te maken met het traditionele concept van een stad. Dat gaat over de uitzaaing van stedelijke functies over de planeet, over stedelijke delta's, grote clusters van bebouwing met lege of groene ruimtes ertussen. Dat ruimtelijke beeld kunnen we niet vangen in bestaande categorieën, je kan niet meer spreken van een stad als een bebouwd centrum met daaromheen ringen van uitbreidingen. Er zijn tegenwoordig allerlei neologismen voor dat verschijnsel, tapijtmetropool of nevelstad, als je even geduld hebt zoek ik nog twaalf van dergelijke termen. Verstedelijking heeft dusdanige vormen aangenomen dat die aan de hand van de bestaande categorieën niet meer kan worden begrepen en geanalyseerd. Uiteindelijk is 'stad' niet veel anders dan een van de vele verschijningsvormen van urbanisering.

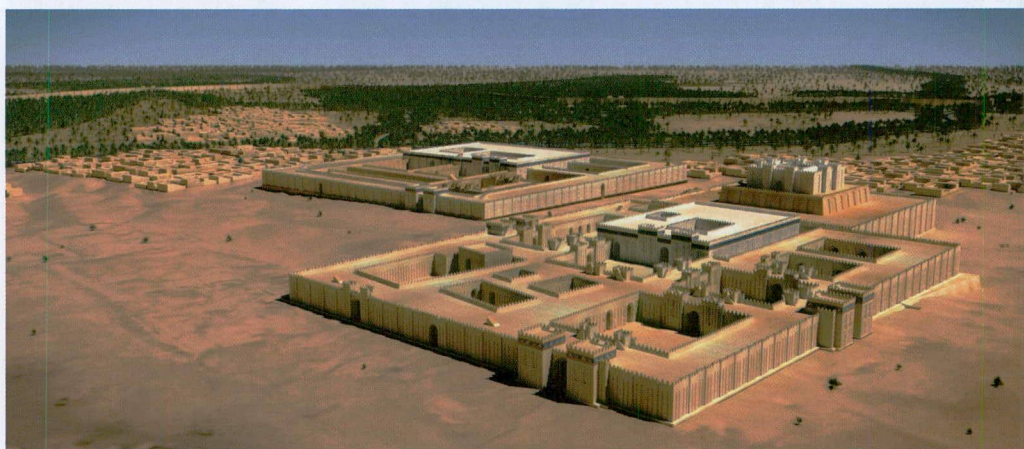
Tegelijkertijd zijn archeologen bezig met een zoektocht naar de oorsprong van steden en van de verstedelijking. De nederzettingenpatronen uit de vroege middeleeuwen hebben evenmin iets te maken met dat gebruikelijke beeld van de stad als een compacte vorm met een eigen bestuur. Die zijn gerelateerd aan infrastructuur, aan patronen van bevaarbare rivieren, wegen of passen. En aan economische uitwisseling en de industrie die daaruit voortvloeit. Maar ook het denkpatroon van archeologen wordt nog steeds bepaald door het moderne concept van de stad, zoals dat sinds

de 14e of 15e eeuw in Europa werd gehanteerd. Het is nog altijd gekoppeld aan de stad in de Renaissance, de cultuur van de Italiaanse stadstaten, aan de fresco's van Lorenzetti over goed bestuur in het stadhuis van Siena. Maar dat beeld gaat al lang niet meer op, niet voor de huidige periode en ook niet voor de vroegste fases van stadsvorming. Ik zou er daarom voor willen pleiten de zoektocht van de archeologen te confronteren met die van de geografen. Beide disciplines proberen om greep te krijgen op een verstedelijkingspatroon dat niet te vatten is in onze manier van denken. De zoektocht van hedendaagse geografen om greep te krijgen op de huidige patronen van verstedelijking kan van belang zijn voor het archeologische onderzoek naar de vroege stadswording en ontwikkeling tot omstreeks 1300, en andersom.

Als we over 'stad' praten moeten we niet, of niet in eerste instantie, denken aan vastliggende ruimtelijke structuren, maar in stromen, activiteiten, invloedssferen, constellaties. We moeten denken aan relationele, eerder dan aan vaste, territoriale figuren. We moeten ons bevrijden van die eenzijdige fixatie op de stad als een fysiek en territoriaal fenomeen. Feitelijk moet het denken over de stad opnieuw worden uitgevonden. Ook de tegenstelling tussen urbaan en ruraal verdient relativering. Ook daarin worden interactie en vermenging stelselmatig buiten het denken gelaten.

*ZOU JE DE ONTWIKKELING VAN STAD EN LAND
DAN NIET MEER IN SAMENHANG MOETEN
BESCHRIJVEN, ALS ÉÉN SYSTEEM MET EEN
GEMEENSCHAPPELIJKE OORSPRONG?*

Dat vind ik zeker een interessante hypothese. Franse archeologen hebben recent veel onderzoek gedaan naar middeleeuwse en vroegmoderne steden. Door analyse van (huis)afval hebben zij de mobiliteit van mensen en hun doen en laten in het dagelijks leven benadrukt: mensen wonen ergens voor korte of langere tijd en werken ergens anders. Dat gaat dus over een heel andere vorm van verstedelijking die niet voldoet aan de vertrouwde formules.

Reconstructies van de antieke stad Uruk, circa 200 voor Christus (beeld: Deutsches Archäologisches Institut).

En het is interessant om te zien hoe de onderzoekslijnen van archeologen en geografen elkaar hier raken.

Ik heb de laatste tijd veel stadsstudies van archeologen gelezen; ik ben bijvoorbeeld lang bezig geweest met de historiografie over de oorsprong van steden, zoals in de regio rond Uruk. Het is razend interessant om te zien hoe en wanneer archeologen daar bij de analyse en interpretatie van hun materiaal het woord 'stad' voor het eerst in de mond durven nemen. Wat bedoelen ze daarmee? Dan zie je weer ideeën en concepten terugkomen die je kent van Henri Pirenne, Lewis Mumford of Jane Jacobs. Ook in studies over moderne steden in China en India zie je die vertrouwde ideeën terug die allemaal terug te voeren zijn op het model van de vroegmoderne Europese stad. En zelfs voor die periode, tussen 1500 en 2000, zie ik dat de geldigheid van dat model ter discussie wordt gesteld.

Maar je ziet het ook in onze eigen omgeving,

kijk bijvoorbeeld eens naar de worsteling van [de archeoloog] Herbert Sarfatij in zijn boek over Dordrecht. Net als veel anderen spreekt hij pas van een stad als er een muur omheen staat. Alles daarvoor wordt 'prestedelijk' genoemd. Op die manier werkt hij toe naar het traditionele beeld dat wij hebben van de stad. Dat is ahistorisch. Je moet die concepten loslaten. Een van de weinige archeologen in ons land die dat heeft gedaan is Frans Theuvs uit Leiden met zijn ideeën over wandelende steden. Dat ligt veel dichter bij wat ik voorsta. Hoe functioneren vroegmiddeleeuwse nederzettingen binnen grote systemen van interactie, uitwisseling en handel? Het recente onderzoek naar Dorestad biedt ook interessante aanknopingspunten. Een handelsnederzetting met contacten over de hele bekende wereld binnen de restanten van het Romeinse Rijk. Maar zelfs daar gaan sommigen discussie voeren of Dorestad nou wel of niet een stad is. Daar moeten we juist van loskomen.

Hoog water in januari 2012 aan de Korte Engelenburgerkade in Dordrecht (foto: Etienne Busink).

§ Immigranten wachten met spanning op de 'Commissie van Onderzoek'. Ellis Island, New York, Verenigde Staten van Amerika, 1933 (bron: Nationaal Archief/Spaarnestad Photo/Het Leven/Fotograaf onbekend).

HOE ONTWIKKELT DE STADSGESCHIEDENIS ZICH BINNEN DAT BREDERE VELD VAN DE STADSGESCHIEDENIS?

De stadsgeschiedenis blijft achter. In plaats van een verbreding zie ik een terugtrekkende beweging. Letterlijk achter de muren. De stadsgeschiedenis richt zich vooral op de periode tussen de late middeleeuwen tot 1900. Stadshistorici houden zich teveel bezig met de interne problematiek van steden, en ik zie de grotere schaal en de systemen waar steden deel van uitmaken naar de achtergrond verdwijnen. Je zou misschien kunnen zeggen dat stadshistorici moeite hebben zich te oriënteren, zo niet te handhaven in het spanningsveld tussen stad, stedelijkheid en urbanisatie. Ik zie alleen toekomst voor de stadsgeschiedenis als er interdisciplinaire verbindingen worden gelegd. Sterker nog: als stadsgeschiedenis erin slaagt zich te committeren aan de effecten van de stedelijke dynamiek en op die manier ook een regisserende rol binnen het brede onder-

zoeksgebied van stadsstudies kan gaan spelen. Ik zie daar een grote rol voor de migratiegeschiedenis. Als je de stad als vast omschreven voorstelling loslaat en het hebt over een constellatie van stedelijke activiteiten, zie ik migratiegeschiedenis als een cruciaal onderdeel: wat is de maatschappelijke en economische impact van migratie; hoe werden migranten gereciperd? Migratie is een van de grote dynamische factoren in het stedelijk veld. Dat kan trouwens ook relativerend zijn over onze opvattingen over migratie en daarmee een bijdrage leveren aan het huidige debat. De scheiding tussen disciplines werkt verlamdend. Die moet worden doorbroken. Het archeologisch onderzoek naar de materiële evidentie van de stad zou bijvoorbeeld moeten worden opgepakt door historici en geïnterpreteerd en opgenomen worden in een breder narratief over de langere termijn, waarin de stad niet alleen als ruimtelijke vorm wordt gezien, maar ook als een leefwijze. We moeten

Reconstructies van ambachtshuizen en haven van Dorestad (afbeeldingen: Luit van der Tuuk).

archeologische inzichten en benaderingen koppelen aan denkpatronen over de stad en inzichten over de middeleeuwse stedelijke samenleving. Dan heb je het over een soort interactieve stadsgeschiedenis die relevant is.

ALS DE NOODZAAK ZO EVIDENT IS, WAAROM IS HET DAN ZO MOEILIK OM VERBINDINGEN TE LEGGEN TUSSEN DE DISCIPLINES?

Dat is inherent aan de huidige academische organisatie van de wetenschap. Die is opgedeeld in segmenten, in traditionele categorieën. De meeste onderzoekers zijn opgeleid in één discipline en werken daarbinnen. Die disciplines hebben ieder hun eigen paradigma's, agenda's en begrippenkaders. Iedere onderzoeker draagt de genen van zijn eigen vak. De bestaande beelden en methodes hebben een enorme aantrekkingskracht en houden die. Je kan dus wel zeggen 'we gaan het allemaal anders doen', maar de praktijk is weerbarstiger. Het gaat wel degelijk om een fundamentele mentaliteitsomslag, een wezenlijk andere houding, ook in de archeologie. Frans Theuvs zegt het ook al jaren: die archeologen graven en graven, maar ze zijn niet in staat om hun materiaal te verwerken in een historisch narratief. Ze moeten zich niet concentreren op een scherf. Het kan niet zo zijn dat er een historisch en een archeologisch narratief naast of zelfs geheel buiten elkaar bestaan. Pas uit interactie ontstaat wezenlijk iets nieuws. Ik pleit voor een openhartige discussie en vakinhoudelijke uitwisseling tussen archeologen en stadshistorici, vooral als het gaat om vroege en onbekende stedelijke fenomenen. Zo kunnen er nieuwe paradigma's worden gegenereerd.

HOE ZIT HET MET DE ACADEMISCHE INBEDDING VAN HET ONDERZOEK? EN WELKE ROL Zouden DE UNIVERSITEITEN VOLGENS JOU MOETEN SPELEN?

Gelet op de netelige positie van de Letterenfaculteiten zie ik op dit moment weinig toekomst voor geïntegreerd stadsonderzoek in Nederland. Maar het zou al een teken van vooruitgang zijn wanneer binnen de bestaande

(kunst)historische, archeologische en geografische onderwijs- en onderzoeksprogramma's meer interdisciplinair en vergelijkend zou kunnen worden gewerkt. Stadsgeschiedenis zou in dit opzicht een kruispunt kunnen zijn. Dat gebeurt nu veel te weinig. Ik waagde vorig jaar op Twitter de volgende provocatie: 'de stadsgeschiedenis heeft zijn centrale positie verloren door te veel onderzoek en te weinig theorie'. Het grote internationale handboek *The Oxford Handbook of Cities in World History* is bijvoorbeeld ook weer in vrij traditionele segmenten opgedeeld waarbij het comparatieve, discipline-overstijgende element vrij beperkt is. Dat ligt niet alleen aan het beperkte blikveld van redacteur Peter Clark maar lijkt eigen te zijn aan het vakgebied vanaf het moment dat het zich begon te profileren. Misschien wordt het tijd dat er een nieuwe generatie onderzoekers opstaat die daar anders over gaat denken en bijvoorbeeld ook de grote, tweejaarlijkse congressen meer gaat opfrissen door 'het stedelijke' binnen de stadsgeschiedenis opnieuw te definiëren. De *European Science Foundation* organiseerde ooit een onderzoeksprogramma over Urban Science en op het slotcongres in Helsinki waren een paar Amerikanen die de aanpak en resultaten tot de grond toe afbraken. Ze vroegen zich simpelweg af hoe je anno 2005 kon praten over de stad en het daarbij niet hebt over duurzaamheid, klimaat, milieu of gezondheidszorg, maar enkel over de ontwikkeling van de winkelpui in de vroegmoderne tijd.

Je ziet het ook in de organisatie van de academische wereld. Er worden veel nieuwe instituten opgericht, zoals CLUE (Cultural landscape and Urban Environment) of het Centre for Urban Studies van de UvA. Vaak zijn dat samenwerkingen tussen bestaande vakgroepen. Die dienen vooral als kader, of als vehikel, voor onderzoeksaanvragen. Als je iets van de grond wil krijgen moet je geld hebben. Daarvoor is samenwerking een vereiste. Maar hierin hebben de historici de boot gemist. Kijk eens naar wat er gebeurd is bij de Universiteit van Amsterdam: de historici maken geen deel

Stadsgezicht van Bergen op Zoom door L. Jordaens in 1660. In 2003 verscheen Bergen op Zoom als zevende en laatste deel van de reeks Historische stedenatlas van Nederland (bron: British Library, London).

uit van het Centre for Urban Studies. Want dat gaat uit van Gedrag- en Maatschappijwetenschappen. Dus nu hebben de historici een eigen Centre for Urban History opgericht. Op zich mooi natuurlijk, maar het had bij het Centre for Urban Studies moeten horen. Ik weet niet waarom dat niet gebeurd is, misschien uit faculteitspolitieke overwegingen. Maar urban studies, dat gaat over alles, over bestuur, wetenschap, techniek, en ook over geschiedenis. Dat moet veel verder gaan. Er wordt wel gezegd: in Nederland is alle geschiedenis stadsgeschiedenis. Ja, zo ken ik er nog wel een paar. Dat mag geen reden zijn om die component dan maar helemaal geen aandacht te schenken. Dit is ook de reden waarom wij in Nederland, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Vlaanderen, geen echte leerstoelen hebben op het gebied van de stadsgeschiedenis. Terwijl er vanuit de samenleving, de gemeenten bijvoorbeeld, grote vraag naar de eigen lokale geschiedenis is. Elke gemeente wil als het even kan een driedelige stadsgeschiedenis, maar het is nog interessanter als er ook een bijzondere leerstoel kan worden ingesteld. Zo heeft bijvoorbeeld Rotterdam met Paul van de Laar een bijzonder hoogleraar stadsgeschiedenis, kent Amsterdam de Wibautleerstoel die momenteel door geograaf en planoloog Zef

Hemel bekleed wordt en is ook de leerstoel van hoogleraar Sociale Geschiedenis Wim Willems aan de Haagse campus van de Universiteit Leiden deels gefinancierd door de gemeente Den Haag. Maar dit zijn geen leerstoelen die zijn ingesteld vanuit een specifiek academische leemte. Het zijn vandaag de dag vooral de steden die het belang van onderwijs en onderzoek in stedelijke problematiek onderkennen, ook richt zich dat vaak op beeldvorming en allerlei vormen van *city branding*. Ik zou het geweldig vinden als we in staat zouden zijn om voor de Lage Landen een instituut voor Urban Studies op te richten. Maar dan echt breed. Over de verstedelijking van de Nederlanden in vergelijkend Europees en mondiaal perspectief. Misschien een combinatie van Amsterdam, Brussel, Gent en Antwerpen, naar voorbeeld van het Georg-Simmel-Zentrum für Metropolenforschung in Berlijn of het UCL Urban Laboratory in Londen.

ZOU ZO'N INITIATIEF NIET OOK STUKLOPEN OP BUREAUCRATIE?

Als je dat van te voren onderkent niet. Bovendien is er wel degelijk ook een vraagzijde, er speelt een groot aantal reële vraagstukken. De betekenis van steden in het economisch

en maatschappelijk leven staat (weer) hoog op de agenda van zowel bestuurders, planologen als stedenbouwers. Die troffen elkaar, om ons te beperken tot Nederland, in het verleden in tal van platformen, zoals in het NIROV, dat heel lang een cruciale inhoudelijke rol binnen de ruimtelijke ordening heeft gespeeld. Het is later vervangen door NICIS dat als organisatie duidelijk een stapje terug was, en maakt nu deel uit van de koepelorganisatie Platform31 die vooral op de praktijk gericht is. Misschien zou het eigenlijk een Europees initiatief moeten zijn, zoals de Europese stedenatlas die in de euforie van de jaren 1970 werd begonnen maar in veel landen daarna is doodgebloed. Er is op Europees niveau geen enkele instantie die zich bezighoudt met de stad. Er is zelfs geen eurocommissaris die zich specifiek met stedelijke zaken bezighoudt. Dat is toch idioot? Er is stadshistorische expertise genoeg, kijk bijvoorbeeld naar de prachtige serie *Histoire de l'Europe urbaine*, een zwaar onderschatte publicatie die goed als basis zou kunnen dienen om zo'n interactief centrum voor *urban studies* op te zetten. Die expertise zit voor een belangrijk deel in Vlaanderen en ook in Nederland, dus de Lage Landen zouden de kern kunnen vormen van zo'n centrum. Je moet alleen voorkomen dat het strandt in bureaucratie.

HOE KIJK JE IN DAT VERBAND TERUG OP HET DOOR JOU OPGEZETTE NWO-ONDERZOEKS-PROGRAMMA URBANISATIE EN STADS-CULTUUR?

Achteraf kan ik dat niet anders zien dan als een totale mislukking. Ik had voor ogen dat er samenwerking en discussie zou plaatsvinden tussen de verschillende teams, maar het tegenovergestelde gebeurde. Er was geen samenhang en er zijn nauwelijks echte samenwerkingsverbanden ontstaan. Iedereen gebruikte het programma om een eigen onderzoeksteam van de grond te krijgen. Achteraf gezien had ik dat misschien strakker moeten aansturen. Maar er werd al gauw gezegd: 'Iedereen heeft het zwaar genoeg met

zijn eigen onderzoek, we hebben geen tijd voor methodisch-theoretische speculaties en interdisciplinaire experimenten'.

Ik beschouw dat als een persoonlijke nederlaag; ik ben op tal van bestuurlijke fronten veel te naïef geweest. Binnen de starre bureaucratie van NWO was het regel dat je als bedenker en architect van zo'n programma niet je eigen projecten kon kiezen of zelf onderzoekers mocht selecteren. Op het moment dat er keuzes gemaakt moesten worden, had ik geen enkele inbreng meer, terwijl ik wel het hele project bedacht en geschreven had. Met als gevolg dat ik een groot aantal vijanden heb gemaakt die dachten dat ik hun aanvraag had afgekeurd, terwijl dat door een commissie gedaan was die inhoudelijk niets met stadsgeschiedenis had. Ik heb mij teveel aan banden laten leggen door NWO.

TERUG NAAR JE PLEIDOOI VOOR EEN INTERACTIEF CENTRUM VOOR URBAN STUDIES: HOE ZOU ZO'N CENTRUM EEN RELEVANTE BIJDRAGE KUNNEN LEVEREN AAN HET DEBAT OVER RUIMTELIJKE ORDENING IN NEDERLAND?

De allereerste opgave zou moeten zijn om vanuit wetenschappelijk (historisch, geografisch, economisch enzovoort) onderzoek de juiste vraagstellingen te formuleren en in circulatie te brengen. En daarmee ook de link tussen onderwijs, onderzoek en praktijk van planning en inrichting te versterken, zo niet te herstellen. Een voorbeeld van een achterhaalde tegenstelling is die over 'planning met of zonder overheid'. Dat is niet de kern van de huidige discussie. We gaan immers niet terug naar een grotere rol van de overheid. Ik zie geen nieuwe zesde of zevende Nota over de Ruimtelijke Ordening aankomen. Je moet uitgaan van de realiteit van dit moment. De tijd van een zoveelste nota is voorbij. Ruimtelijk onderzoek, beleid en uitvoering zijn gescheiden trajecten. Enerzijds heb je het beleid, de Nota's Ruimte en is er het uitvoerend Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT). Dat zijn concrete plannen, voorzien van financiering. Maar het

§ De nieuwe stationshal van Rotterdam Centraal (foto: Sjoerd Mouissie).

verhaal daarachter wordt niet meer verteld. Er lijkt geen idee over de samenleving meer achter te zitten zoals in de oude nota's over de ruimtelijke ordening. Waar staan we, en waar gaan we naartoe? Het historische en sociaalwetenschappelijke onderzoek daarnaar vindt in andere gremia plaats. Het beste wat je over de toestand van de stad kunt lezen, staat in de overzichten, adviezen, nota's en aanbevelingen van plan- en advieslichamen zoals de WRR en vooral het Centraal Planbureau (CPB). Ik denk dan bijvoorbeeld aan de fraaie nota over Stad en Land uit 2010. Bij het CPB zit een aantal ambtenaren die niet onder de plak zitten van hebbelijke hoogleraren; een gezonde combinatie van vragen en onderzoekers zonder de competitieve instelling die tegenwoordig normaal is. Er worden economische mechanismen geanalyseerd die actief zijn in de vestigingspatronen, in de grondpolitiek, de wetten die de ruimtelijke regimes regeren, de *fundamentals* van de ruimtelijke ordening. Maar de conclusies van die stukken zijn niet gekoppeld aan een specifiek ruimtelijke visie, laat staan aan scenario's die bedoeld zijn om dingen te veranderen. Een van de conclusies van het CPB is bijvoorbeeld dat de afstemming tussen verstedelijking en infrastructuur gebrekkig is. We

bouwen prachtige stations op locaties in steden die in afnemende mate een economische rol van betekenis spelen omdat de meeste activiteiten plaatsvinden op kantoor- en industrieterreinen langs snelwegen. Je ziet dus verschillende programma's naast elkaar die in ambitie en tempo sterk uiteen lopen. Het gaat niet om de vraag: sturen of niet? Het gaat veel meer om het logistiek afstemmen van datgene wat er aan de hand is. Dat vraagt om een vorm van 'patchworking' die vooral vanuit politiek en bestuur dient te worden aangestuurd.

*DAT KLINKT ALS EEN DREIGEND FAILLIET
VAN DE RUIMTELIJKE PLANNING...*

De roep klinkt om het beter – bestuurders zouden zeggen 'slimmer' – te doen. Maar daar staat onze buitengewoon ingewikkelde bestuursstructuur in de weg. Ik zie daar vooral veel drukte en onduidelijkheid. De provincies zouden een grotere, aansturende rol moeten spelen binnen een gedecentraliseerd bestel waarin de regio's op de voorgrond staan. Maar die provincies kunnen of willen die rol niet vervullen; ik zie daar geen enkele ambitie of verandering. De bestaande bestuursstructuren komen niet meer overeen met de ruimtelijk-economische en sociale realiteit. We zien

natuurlijk wel her en der interessante samenwerkingsverbanden tussen steden, maar echte institutionele vernieuwingen blijven uit. Herindelingsvoorstellen in de zin van stadsprovincies of gewestbesturen zijn tot nu toe weinig succesvol geweest. In Nederland valt daar niet over te praten. Met als gevolg een discrepantie tussen de bestaande bestuurlijke verhoudingen en verantwoordelijkheden en de huidige bovenregionale activiteiten en vraagstukken. Dat is een groot probleem en een oplossing is nog lang niet in zicht. Ik zie geen nieuwe bestuurlijke figuren of ingrepen van het Rijk. We zitten nog steeds met een bestuurlijke indeling uit de vroegmoderne tijd. Het vermogen om te reorganiseren ontbreekt ten enen male. In dat opzicht hebben we nog steeds niets geleerd van de Randstad. Dat was een planologische fictie die mede gedoemd was te mislukken omdat er geen bestuurlijke autoriteit aan ten grondslag lag.

ALS WE DAN UITGAAN VAN DE HUIDIGE BESTUURLIJKE PATSTELLING, WAAR LIGGEN DAN DE RUIMTELIJKE OPGAVEN?

De VINEX is klaar. Dat was de laatste fase van de grootschalige, planmatige stadsuitleg. Een dergelijke vorm van wijkontwikkeling, op die schaal en met een vergelijkbare bestuurlijke en financiële constructie zie ik niet zo gauw terugkomen. De buitenwijk is geen ontwerp-opgave meer. Ook al is de behoefte aan woningen onverminderd, het simpele antwoord 'we gooien er nog een plak tegenaan', dat werkt niet meer. Als de economie weer aantrekt en de huizenprijzen stijgen, ontstaan er nieuwe kansen en opgaven die vooral liggen in hergebruik en herbestemming. De omgang met leegstand is cruciaal. De overcapaciteit in de kantoorbouw, het resultaat van een uit de rails geschoten bouw- en vastgoedsector, moet worden geconfronteerd met de gedifferentieerde vraag naar ruimte. Gemeentes en eigenaren zitten met veel grond en gebouwen waar ze nu en straks niks mee kunnen. We moeten de bouwopgave koppelen aan wat we hebben. De tijd om kunstmatig aanbod te creëren is

voorbij, dus nu wordt het tijd om in te spelen op de vraag en naar een ander vastgoedgebruik over te gaan. Ook een vastgoedman als Rudy Stroink wijst op het cruciale probleem van leegstand, terwijl minister Blok van mening is dat leegstand van voorbijgaande aard is. Ook Bouwend Nederland ziet het liefst dat de hele bouwkolom weer op de oude voet in werking schiet.

Ik denk dat kleinschalige initiatieven het voortouw zullen nemen. Je ziet het al, in het particulier opdrachtgeverschap of de nieuwe initiatieven voor de huisvesting van starters en studenten. Het verstedelijkingspatroon zal veranderen doordat de betrokken spelers in het veld (laten we hopen) slim inspelen op de huidige situatie. De rigiditeit van de bouwkolom staat daar haaks op, dus dat vereist enige bestuurlijke en architectonische creativiteit, maar de mogelijkheden daartoe zie ik wel. In Spanje bijvoorbeeld, waar de recessie veel harder heeft toegeslagen, zijn amper meer grote architectenbureaus. Er zijn vooral kleine bureaus bezig met wat wij in Nederland enigszins minachtend 'aannemerswerk' zouden noemen: kleinschalige verbouwingen en aanpassingen. Dat zou ook voor Nederland een oplossing kunnen zijn om beter om te gaan met de veranderde leefsituatie van veel huishoudens.

GBIEDSONTWIKKELING LIJKT DE NORM TE WORDEN, OOK IN HET ERFGOEDBELEID. HOE ZIE JIJ DE ROL VAN DE ARCHITECTUUR-GESCHIEDENIS DAARIN?

Een van de manieren zou kunnen zijn om de relatie tussen architectonische productie en de fysiek-maatschappelijke omgeving beter in het architectuuronderzoek te betrekken. Ik kijk daarbij bijvoorbeeld naar het werk van de Amerikaanse stads- en architectuurhistoricus Carl Abbott. In zijn benadering van urbane veranderingen in de Verenigde Staten slaagt hij erin om architectuur, stedenbouw en planning voor te stellen als onderdeel van grotere maatschappelijke processen, culminatiepunten van techniek en vastgoed. Daarin staat niet zo-

Stad van de Zon, een Vinex-wijk tussen Heerhugowaard en Alkmaar (foto: Siebe Swart).

zeer het gebouw als vorm voorop, maar speelt de economische factor een belangrijke rol. Door de passie voor het object is dat aspect schromelijk verwaarloosd. De verankering van het gebouw in de stad ligt toch met name op het economische domein. De vastgoeddimensie van de architectuur, daar moet heel veel aan gebeuren. Die is nog nauwelijks bestudeerd.

Die visie heeft ook consequenties voor het erfgoeddomein. Erfgoed is allang niet meer alleen het exclusieve terrein van Heemschut, maar vooral van stadsbestuurders en ontwikkelaars. Erfgoed is niet alleen cultuurgeschiedenis, maar vooral economie. Dat kan uit de hand lopen, zoals in Venetië en andere UNESCO-locaties. De status stuwt de grondprijs op en verdrijft andere functies dan het toerisme. De bewoners in Venetië zijn grotendeels uitgeweken naar de randen van de stad, omdat het wonen en normale dagelijkse leven in het beschermde stadscentrum niet meer vol te houden is. Amsterdam is niet gebaat bij dergelijke Venetiaanse toestanden. Of beter gezegd: er zijn wel degelijk partijen bij gebaat, zoals de horeca, de culturele sector en natuurlijk

ook de universitaire industrie. We moeten er misschien niet te negatief over doen, als we ons maar realiseren dat erfgoedstatus niet alleen culturele en economische effecten heeft, maar ook het leven van lokale stadsgebruikers diepgaand beïnvloedt. Al was het maar omdat het bestaande processen van *gentrification* intensiveert en versnelt. Vanuit architectuurhistorisch oogpunt liggen hier talloze interessante uitdagingen. Je zou daarbij kunnen denken aan het versterken van de band met het intussen exploderende onderzoeksveld van erfgoedstudies, door ook de gebruiksgeschiedenis van gebouwen en stedelijke ensembles serieus te gaan bestuderen. Architectuurgeschiedenis is niet alleen geschiedschrijving van ontwerpers, van gebouwen, maar ook van gebruikers. De maatschappelijke omgang en waardering van architectuur – waarvan de Koninklijke benoeming tot monument slechts een aspect is – is een ondergewaardeerd segment van de architectuurgeschiedenis, ten onrechte, want het is een van de sleutels tot een beter begrip van wat de fysieke omgeving – en de architectuur in het bijzonder – voor de samenleving betekent.